

### 3. Η «διπλή» γλώσσα της επικοινωνίας

Γιώργος Ι. Ξυδόπουλος

#### ΠΕΡΙΛΗΨΗ\*

Στην εργασία αυτή αναλύω, από γλωσσολογική άποψη, τους τρόπους δημιουργίας στοιχείων «διπλής γλώσσας». Τα στοιχεία αυτά εξυπηρετούν τις ανάγκες της επικοινωνίας απόψεων και ιδεών καθώς και προώθησης προϊόντων μέσω της πρόκλησης σύγχυσης, της απάμβλυνσης ή και όξυνσης των αρνητικών συναισθημάτων που συνδέονται με αυτό που πρόκειται να επικοινωνηθεί στο ευρύ κοινό. Καταρχάς, προτείνω την κατάταξη των στοιχείων αυτών σε τέσσερις κατηγορίες: τους ευφημισμούς, τους τεχνικούς – επιστημονικούς όρους, τα στοιχεία ξύλινης γλώσσας και τα βερμπαλισμού – ρητορισμού. Στη συνέχεια, αναφέρομαι αναλυτικά στους σημασιολογικούς μηχανισμούς που διατίθενται από τη γλώσσα και οι οποίοι εξυπηρετούν τη δημιουργία των στοιχείων «διπλής γλώσσας». Από την εξέταση ενός ευρέως σώματος δεδομένων από διάφορες γλώσσες, προκύπτει ότι τα στοιχεία «διπλής γλώσσας» συγκροτούνται από σημασιολογικά χαρακτηριστικά όπως η ασάφεια, η συνωνυμία, η υπερώνυμα, η πολυσημία, η συνδήλωση και η αλληγορία.

#### “Double” language in communication

George J. Xydopoulos

#### SUMMARY

In this paper I propose a linguistic analysis of the way “double” language elements are formed. These elements serve the purposes of communicating beliefs and ideas as well as of promoting trade products, through the creation of confusion, the mitigation or the aggravation of negative feelings associated to what is communicated to the public. First, I propose the categorisation of these elements in four distinct classes: euphemisms, technical language, bureaucratese and inflated language. Furthermore, I refer to the semantic mechanisms of language that can support the formation of “double” language elements. Having examined a large corpus of data from different languages, I show that the elements of “double” language can have various semantic properties, namely: vagueness synonymy, hypernymy, polysemy, connotation and allegory.

#### 1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ «ΔΙΠΛΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ»

Ο όρος «διπλή γλώσσα» (doublespeak) καλείται να αποδώσει στις μέρες μας την έννοια της «νεόγλωσσας» (newspeak) που εισήγαγε ο Τζορτζ Όργουελ τη δεκαετία του 1950 με το

---

\* Η ανακοίνωση αυτή αποτελεί συμπυκνόμενη εκδοχή του ομότιτλου άρθρου μου που πρόκειται να δημοσιευθεί στο συλλογικό τόμο Φραγκονικολόπουλος, Χ. (επιμ.) *ΜΜΕ, Κοινωνία και Πολιτική: Ρόλος και Λειτουργία στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρης.

ουτοπικό αλλά κατά τ'άλλα «προφητικό» έργο του 1984 [12]. Είναι η γλώσσα η οποία παρουσιάζει το κακό ως καλό, το αρνητικό ως θετικό, το δυσάρεστο ως ευχάριστο ή τουλάχιστον ως ανεκτό. Επιπρόσθετα, η χρήση «διπλής γλώσσας» διευκολύνει όποιον επιθυμεί να απαλλαγεί από τις ευθύνες του ή όποιον επιθυμεί να διαστρεβλώσει την ορθή σημασία των πραγμάτων [7], [8]. Η «διπλή γλώσσα» επιλέγεται από τους κυβερνητικούς φορείς, τις στρατιωτικές αρχές και τις επιχειρήσεις σε ολόκληρο τον κόσμο για να «επικοινωνήσουν» με το κοινό στο οποίο απευθύνονται, δηλαδή να το παραπληροφορήσουν.

## 2. ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΗΣ «ΔΙΠΛΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ»

Η «διπλή γλώσσα» συντίθεται από: (α) ευφημισμούς, (β) τεχνικούς ή επιστημονικούς όρους, (γ) στοιχεία «ξύλινης γλώσσας», και (δ) στοιχεία βερμπαλισμού ή ρητορισμού [7].

### 2.1 ΕΥΦΗΜΙΣΜΟΙ

Πρώτο είδος «διπλής γλώσσας» είναι οι ευφημισμοί. Αυτοί είναι λέξεις ή φράσεις που δημιουργούνται με σκοπό να αντικαταστήσουν λέξεις, οι οποίες είτε θεωρούνται μη αποδεκτές (π.χ. λέξεις αργκό) είτε αναφέρονται σε δυσάρεστα γεγονότα ή καταστάσεις. Γενικά, η χρήση των ευφημισμών εντάσσεται στα πλαίσια επίτευξης της πολιτικής ορθότητας στη χρήση της γλώσσας σε διάφορα περιβάλλοντα [5], [14], όπως στο (1):

(1)	Αρχική Λέξη		Ευφημισμός
	(α) πεθαίνω	→	εκδημώ, κοιμάμαι, αναχωρώ
	(β) νεκροθάφτης	→	υπάλληλος γραφείου τελετών
	(γ) τυφλός	→	άτομο με προβλήματα όρασης

Οι ευφημισμοί αποτελούν δυστυχώς και ένα από τα κυριότερα, αν όχι το κυριότερο συστατικό της «διπλής γλώσσας». Στην περίπτωση αυτή, ο απώτερος σκοπός αυτού που χρησιμοποιεί έναν ευφημισμό είναι να αποκρύψει την αλήθεια ή να παραπληροφορήσει και σίγουρα να προκαλέσει επικοινωνιακή σύγχυση, ώστε να μετριάσει ή να αποτρέψει την όποια αντίδραση από την κοινή γνώμη για κάποιο (συνήθως αρνητικό) γεγονός. Ένα από τα γνωστότερα και χαρακτηριστικότερα παραδείγματα τέτοιων ευφημισμών σήμερα είναι ο:

(2) παράπλευρες απώλειες / collateral damage

Ο όρος δημιουργήθηκε από το αμερικανικό Πεντάγωνο με σκοπό να αντικαταστήσει τον κυριολεκτικό όρο «θάνatoi αμάχων» και έτσι να εξαλείψει τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης, αναφορικά με τις απώλειες αμάχου πληθυσμού κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Σερβία και το Ιράκ, προκαλώντας σύγχυση λόγω της ασάφειας του συγκεκριμένου ευφημισμού [20].

## 2.2 ΤΕΧΝΙΚΟΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙ ΌΡΟΙ

Δεύτερο είδος «διπλής γλώσσας» είναι η τεχνική ή επιστημονική ορολογία. Αυτή αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του λεξικού κάθε γλώσσας, παρά το γεγονός ότι οι λέξεις που περιλαμβάνονται σ' αυτό δεν είναι κατανοητές ούτε χρησιμοποιούνται από όλους τους ομιλητές της γλώσσας. Όλες οι επαγγελματικές ή επιστημονικές δραστηριότητες των ανθρώπων συνδέονται με μια συγκεκριμένη ποικιλία της γλώσσας, στην οποία περιλαμβάνεται ειδική ορολογία, που είναι απαραίτητη για την επικοινωνία μεταξύ των ατόμων που εμπλέκονται στην ίδια δραστηριότητα [5], [3]. Στα παραδείγματα στο (3) βλέπουμε νομικούς όρους στα ελληνικά που αναφέρονται στην ενοικίαση ακινήτων:

(3)	Τεχνικός Όρος	Γενικός Όρος
(α)	εκμισθωτής	ιδιοκτήτης
(β)	μισθωτής	ενοικιαστής
(γ)	μίσθωμα	ενοίκιο
(δ)	μίσθιο	ακίνητο
(ε)	μίσθωση	ενοικίαση

Η χρήση τεχνικής ή επιστημονικής ορολογίας, με σκοπό τη δημιουργία «τεχνητής συναίνεσης» ή την παραπληροφόρηση αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση «διπλής γλώσσας». Παραδείγματα αυτού του τύπου «διπλής γλώσσας» συναντά κανείς καθημερινά, ιδίως κατά τις συναλλαγές του με τραπεζικά ή ασφαλιστικά ιδρύματα, όπου καλείται πολλές φορές να συναινέσει σε μια συμφωνία χωρίς να αντιλαμβάνεται όλες τις λεπτομέρειές της, με απρόβλεπτες γι' αυτόν συνέπειες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα χρήσης οιονεί νομικής ορολογίας με σκοπό την παραπληροφόρηση του κοινού είναι η χρήση του όρου:

### (4) (Ανοικτός) Πιστωτικός Λογαριασμός

σε διαφημιστικά έντυπα τραπεζών, αντί του γενικού όρου (ανοικτό) δάνειο. Σκοπός της χρήσης του τεχνικού αυτού όρου, εδώ, είναι η αποφυγή των αρνητικών συνδηλώσεων του όρου δάνειο και, συνεπώς, η προσέλκυση πελατών για το συγκεκριμένο τραπεζικό προϊόν, οι οποίοι λόγω του ότι δεν είναι εξοικειωμένοι με την ειδική ορολογία ενδέχεται να μην αντιλαμβάνονται επακριβώς περί τίνος πρόκειται. Επιπρόσθετα, ο προτροποποιητής ανοικτός υποκρύπτει το γεγονός ότι πρόκειται για δάνειο το οποίο ανανεώνεται συνεχώς και έτσι δεν μπορεί να εξοφληθεί με άνεση.

## 2.3 ΣΤΟΙΧΕΙΑ «ΞΥΛΙΝΗΣ» ΓΛΩΣΣΑΣ

Τρίτο είδος «διπλής γλώσσας» είναι η λεγόμενη «ξύλινη γλώσσα». Ο όρος αναφέρεται σε «έναν άκαμπτο, ξηρό, απαρέγκλιτο και υποταγμένο λόγο», ένα γλωσσικό ύφος το οποίο δημιουργείται από το ίδιο το περιεχόμενο του πολιτικού λόγου, παρά από αυτή καθ'αυτή τη

μορφή της γλώσσας [17]. Ο ελληνικός όρος «ξύλινη γλώσσα» αντιστοιχεί στους αγγλικούς όρους «gobbledygook» ή «bureaucratese» ή «officialese». Πρόκειται για λόγο γεμάτο τυποποιημένα σχήματα χωρίς φυσικότητα που σκοπεύει στο να κατακλύσει τον ακροατή με πολλές και ευμεγέθεις λέξεις και εκφράσεις καθώς και μεγάλες προτάσεις. Χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο από τις κρατικές αρχές και σε πολλές περιπτώσεις έχει τη μορφή επιστημονικής ή τεχνικής γλώσσας, τις περισσότερες φορές είναι όμως απλά δυσνόητη γλώσσα «διακοσμημένη» με επιστημονικούς ή τεχνικούς όρους [7].

Χαρακτηριστική περίπτωση «ξύλινης γλώσσας» στη διατύπωση ενός νόμου, όπως βλέπουμε στο παράδειγμα (5), είναι η χρήση αλλεπάλληλων ονομάτων στη γενική πτώση, η παρεμβολή εμπρόθετου προσδιορισμού μεταξύ άρθρου και ονόματος ή η μικτή χρήση αναφορικών προτάσεων και μετοχών:

- (5) (α) πλήρωση ιδρυομένων ή υφισταμένων θέσεων  
(β) η κατά την περίπτωση α' της παρ. 2 του άρθρου 1 της κυρούμενης απόφασης προθεσμία  
(γ) κώδικας που θα εκδοθεί με προεδρικό διάταγμα εκδιδόμενο με πρόταση του ΥΠΠΚ

Είναι προφανές ότι οι παραπάνω εκφράσεις «ξύλινης γλώσσας» στα Ελληνικά είναι προϊόν διγλωσσίας. Αυτές προέρχονται από τη μεταφορά δομών της καθαρεύουσας στη δημοτική με σκοπό την παραγωγή νομικιστικού, εντυπωσιακού και πληθωρικού λόγου [15], [16], [19]. Ο λόγος αυτός στερείται σαφήνειας και ακρίβειας, αρετών που χαρακτηρίζουν γενικά το επίπεδο ύφους της νομικής επιστήμης [3].

#### 2.4 ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΒΕΡΜΠΑΛΙΣΜΟΥ Ή ΡΗΤΟΡΙΣΜΟΥ

Το τέταρτο είδος «διπλής γλώσσας» είναι τα στοιχεία βερμπαλισμού ή ρητορισμού. Αυτά αποτελούνται από λέξεις ή εκφραστικά σχήματα που δεν προσδίδουν γενικά καμία σαφήνεια ή ουσία σε όσα λέγονται. Οι λέξεις αυτές για να επιλεγούν πρέπει να είναι όσο γίνεται περισσότερο ηχηρές και εντυπωσιακές ώστε να προσδώσουν μεγαλύτερη αξία και σοβαρότητα στην οντότητα στην οποία αναφέρονται [18]. Συνήθως βέβαια, η χρήση τέτοιων στοιχείων παράγει μάλλον ένα αστείο αποτέλεσμα. Φερ'ειπείν, αν επιχειρήσουμε να αναβαθμίσουμε το ρόλο ενός επαγγελματία ή ακόμη ενός αντικειμένου αντικαθιστώντας την πραγματική του ονομασία με ένα βερμπαλισμό, μάλλον τα υποβιβάζουμε ακόμη περισσότερο [7], [2], όπως φαίνεται από τα αγγλικά παραδείγματα στο (6):

- |     |                             |   |
|-----|-----------------------------|---|
| (6) | <b>Πραγματική ονομασία</b>  | <b>Βερμπαλισμός</b>   |
| (α) | toothbrush<br>οδοντόβουρτσα | home plaque removal instrument<br>οικιακό εργαλείο αφαίρεσης οδοντικής πλάκας |

(β)	pencil μολύβι	portable handheld communication inscriber φορητός επικοινωνιακός εγγραφέας χειρός
(γ)	black-and-white television μαυράσπρη τηλεόραση	television with non-multicolor capability τηλεόραση με δυνατότητα μη έγχρωμης εικόνας

Προφανώς, τα στοιχεία βερμπαλισμού δεν ταυτίζονται με τα στοιχεία ευφημισμού που είδαμε νωρίτερα. Ένας βερμπαλισμός δεν στοχεύει να μετατρέψει κάτι το αρνητικό σε θετικό ή κάτι το μη αποδεκτό σε αποδεκτό ή κάτι το δυσάρεστο σε ευχάριστο, όπως συμβαίνει με τους ευφημισμούς. Αντίθετα, η αποστολή ενός βερμπαλισμού είναι κατά βάση να προβάλλει ως εξαιρετικό ή εντυπωσιακό κάθε τι το κοινότοπο.

Η δημιουργία βερμπαλισμών μπορεί άνετα να συγκροτήσει περιπτώσεις «διπλής γλώσσας» με στόχο την παραπληροφόρηση και παραπλάνηση του κοινού. Η διαδικασία δημιουργίας βερμπαλισμών για την ονοματοδοσία προϊόντων ή των στοιχείων που περιέχονται σε αυτά πάντοτε στοχεύουν στην προσέλευση πελατών μέσω της ελλιπούς πληροφόρησης ή της παραπληροφόρησης των καταναλωτών, άρα πρόκειται για περίπτωση «διπλής γλώσσας».

Αν παρατηρήσουμε προσεκτικά τα παραδείγματα, που είδαμε στο (6), θα δούμε ότι αν χρησιμοποιηθούν ως μετονομασίες των προϊόντων στα οποία αναφέρονται, τότε μπορούν να προσδώσουν υπεραξία στα προϊόντα αυτά και να οδηγήσουν στην πώλησή τους σε υψηλότερες τιμές. Ας φανταστούμε δηλαδή πως μια *οδοντόβουρτσα* αν μετονομαστεί σε *οικιακή συσκευή αφαίρεσης οδοντικής πλάκας* και προωθηθεί με αυτό το όνομα αποκτά βαρύτητα και πολύ μεγαλύτερη αξία και συνεπώς μπορεί να πουληθεί πολύ πιο ακριβά, παρά το γεγονός ότι πρόκειται για μια κοινή οδοντόβουρτσα. Σε τέτοια περίπτωση ο βερμπαλισμός καθίσταται αναμφισβήτητη περίπτωση «διπλής γλώσσας».

Στον τομέα του εμπορίου και των επιχειρήσεων παρατηρείται κατά κόρον η μετονομασία προϊόντων ή συστατικών προϊόντων με τη χρήση στοιχείων βερμπαλισμού για την καλύτερη προώθηση ενός προϊόντος, όπως φαίνεται στο (7):

(7)	<b>Αρχική ονομασία</b>	<b>Μετονομασία</b>
(α)	κατεψυγμένο	προϊόν βαθείας κατάψυξης
(β)	πλυντήριο	σύστημα οικιακής πλύσης
(γ)	σακούλα με παγάκια	σύστημα θερμικής θεραπείας

### **3. ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΕΣ: ΟΙ ΒΑΣΙΚΟΙ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ «ΔΙΠΛΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ»**

Οι λέξεις ή εκφράσεις που συνιστούν τη «διπλή γλώσσα», όπως τις είδαμε, εντάσσονται καταρχάς σε δυο κύριες κατηγορίες, τις εκφράσεις που παράγονται με «περίφραση» και τις

εκφράσεις που παράγονται με «μετονομασία».

Στα πλαίσια της μελέτης των συγκεκριμένων δεδομένων, με τον όρο περίφραση (periphrasis, circumlocution) αναφέρομαι σε ένα συντακτικό μηχανισμό, με τον οποίο παράγονται μη μονολεκτικές λεξικές εκφράσεις και οι οποίες αντικαθιστούν σημασιακά ανάλογες μονολεκτικές εκφράσεις [14]. Αντίθετα, με τον όρο μετονομασία αναφέρομαι στην αλλαγή της λέξης (σημαίνον) με την οποία συμβολίζεται μια συγκεκριμένη ή αφηρημένη οντότητα (σημαινόμενο) [8]. Οι δύο αυτές κατηγορίες συνιστούν τους βασικούς λεξικολογικούς μηχανισμούς παραγωγής «διπλής γλώσσας», οι οποίοι μπορούν να χωριστούν σε σημασιολογικές υποκατηγορίες, ανάλογα με το σημασιολογικό αποτέλεσμα που προκαλούν, σε συνάρτηση με την αρχική σημασία, την οποία καλούνται να συμβολίσουν διαφορετικά. Κατά συνέπεια, η «διπλή γλώσσα» αποτελείται από στοιχεία ασάφειας, από σχήματα υπερβολής ή κυριολεξίας, από αρνητικοποιημένα αντώνυμα, από συνώνυμα, από υπερώνυμα ή υπώνυμα, από μεταφορικές εκφράσεις και από στοιχεία με θετική ή αρνητική συνδήλωση.

### 3.1 ΑΣΑΦΕΙΑ ΚΑΙ «ΔΙΠΛΗ ΓΛΩΣΣΑ»

#### 3.1.1 ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΣΑΦΕΙΑΣ

Η περίπτωση της περίφρασης ή μετονομασίας με χρήση στοιχείων που χαρακτηρίζονται από ασάφεια είναι η πιο συχνά απαντώμενη στη «διπλή γλώσσα» και εντοπίζεται και στις τέσσερις κατηγορίες «διπλής γλώσσας» που διέκρινα νωρίτερα [8].

Αναφορικά προς τους ευφημισμούς, στις περιφράσεις ή μετονομασίες με ασάφεια χρησιμοποιούνται λέξεις που θεωρούνται ότι αναπαριστούν μια ευρεία σημασιακή κατηγορία, η οποία διαθέτει έναν αμετάβλητο πυρήνα καθώς και ένα ασαφές όριο. Χάρη σε αυτά τα χαρακτηριστικά, μπορεί να εφαρμόζεται σε ένα ευρύ φάσμα οντοτήτων [6], όπως βλέπουμε με το ακόλουθο παράδειγμα :

(8) αυστηρή εισοδηματική πολιτική < λιτότητα

Ο τεχνικός οικονομικός όρος, *αυστηρή εισοδηματική πολιτική* αποτελεί ασαφή περίφραση «διπλής γλώσσας» για τη λέξη *λιτότητα*, η οποία έχει αρνητικές συνδηλώσεις. Εδώ, η περίφραση απαμβλύνει τις αρνητικές συνδηλώσεις λόγω της ασάφειας των συστατικών της. Δηλαδή, ενώ ο όρος *εισοδηματική* αναφέρεται σαφέστατα σε εισοδήματα δεν είναι δυνατόν να διασαφηνιστεί ως προς το σε ποια εισοδήματα αναφέρεται (πρβλ. των φορολογουμένων). Στη συνέχεια, ο όρος *πολιτική* εμπεριέχει μεγάλη ασάφεια ως προς το σε τι αναφέρεται, παρασύροντας σε ασάφεια και τη φράση *εισοδηματική πολιτική*, με τον όρο

αυστηρή απλά να προσδιορίζει επιθετικά τη φράση. Στο σύνολό της η περίφραση, λόγω της ασάφειάς της, δεν παραπέμπει σε αυτά που κατανοεί κανείς με τη λέξη *λιτότητα*.

### 3.2 ΕΝΝΟΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ «ΔΙΠΛΗ ΓΛΩΣΣΑ»

#### 3.2.1 ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΝΤΩΝΥΜΙΑΣ

Στη δημιουργία «διπλής γλώσσας» έχουμε σε ορισμένες περιπτώσεις προσφυγή στην αντωνυμία ή στη μετασηματισμένη αντωνυμία [9]. Τέτοιο παράδειγμα από την κατηγορία των βερμπαλισμών από τη «διπλή γλώσσα» των επιχειρήσεων, βλέπουμε στο (9):

- (9) television with non-multicolor capability < black-and-white television  
τηλεόραση με δυνατότητα μη έγχρωμης εικόνας < ασπρόμαυρη τηλεόραση

Στην περίπτωση αυτή, χρησιμοποιείται ο θετικότερος όρος *multicolor*, ως αντώνυμος του μάλλον αρνητικότερου όρου *black-and-white* αφού έχει υποστεί αρνητικοποίηση με την πρόσθεση του μορίου *non*. Με τον τρόπο αυτόν, κανείς αντιδρά θετικά στο γεγονός ότι πρόκειται για μια τηλεόραση με δυνατότητα μη έγχρωμης εικόνας και όχι απλά για μια ασπρόμαυρη τηλεόραση, που θεωρείται παρωχημένης τεχνολογίας. Συνεπώς η χρήση του μετασηματισμένου αντωνύμου εδώ επιτυγχάνει να δημιουργήσει μια θετική εντύπωση, συγκροτώντας ταυτολογία, με τη χρήση αντωνυμίας.

#### 3.2.2 ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΥΝΩΝΥΜΙΑΣ

Στα πλαίσια της «διπλής γλώσσας», έχουμε και αρκετές περιπτώσεις συνωνύμων εκφράσεων και μάλιστα των λεγόμενων συνωνύμων επιπέδου ύφους (*cross-register synonymy*) [13], [4]. Οι δημιουργοί «διπλής γλώσσας» καταφεύγουν στην αναζήτηση ή δημιουργία συνωνύμων περιφράσεων με σκοπό να αποφύγουν να χρησιμοποιήσουν έναν όρο που συνήθως ανήκει στο γενικό λεξιλόγιο μιας γλώσσας και είναι κατανοητός από το ευρύ κοινό. Η συνωνυμία εντοπίζεται συνήθως στις περιπτώσεις βερμπαλισμών και τεχνικής ορολογίας, όπως φαίνεται στο (10):

- (10) μη ανανέωση της σύμβασης < απόλυση

Εδώ, χρησιμοποιείται ο θετικότερος συνώνυμος περιφραστικός όρος *μη ανανέωση της σύμβασης* αντί του αρνητικού όρου *απόλυση*. Στην περίπτωση αυτή προβάλλεται ένα από τα σημασιακά χαρακτηριστικά της απόλυσης, δηλαδή όταν ένας εργαζόμενος με σύμβαση ορισμένου χρόνου δεν επαναπροσλαμβάνεται, άρα με άλλα λόγια απολύεται. Η συγκεκριμένη περίφραση προέρχεται από τη νομική ορολογία και χρησιμοποιείται κατά κόρον σήμερα από τις επιχειρήσεις, λόγω των θετικότερων συνδηλώσεών της, σε σύγκριση με τον πραγματικό όρο.

### 3.2.3 ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΥΠΕΡΩΝΥΜΙΑΣ / ΥΠΩΝΥΜΙΑΣ

Ένα άλλο είδος εννοιακής σχέσης που εντοπίζεται στις περιφράσεις της «διπλής γλώσσας» είναι εκείνο της «υπερωνυμίας / υπωνυμίας» [9], [13]. Περιφράσεις με στοιχεία υπερωνυμίας / υπωνυμίας απαντούν και στα τέσσερα είδη «διπλής γλώσσας», όπου η χρήση ενός γενικού όρου στη θέση ενός ειδικού όρου εξυπηρετεί κάθε είδους ανάγκες για πρόκληση επικοινωνιακής σύγχυσης στο ευρύ κοινό. Ας δούμε το παράδειγμα στο (11):

(11) οικονομικός μετανάστης < ξένος εργάτης

Ο ευφημισμός *οικονομικός μετανάστης* χρησιμοποιείται για να μετονομάσει τον υπώνυμο όρο *ξένος εργάτης*. Με τη χρήση υπερωνύμου επιτυγχάνεται η γενίκευση της σημασίας και η απαλλαγή από τις αρνητικές συνδηλώσεις του αρχικού όρου. Με άλλα λόγια, ο *ξένος εργάτης* αποτελεί υποκείμενο όρο του *οικονομικού μετανάστη*, και τα άτομα που φέρουν αυτή τη νέα ονομασία, καθίσταται περισσότερο κοινωνικά αποδεκτά.

### 3.2.4 ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΟΛΥΣΗΜΙΑΣ

Στη δημιουργία «διπλής γλώσσας», γίνεται επίσης χρήση της πολυσημίας με σκοπό την αντικατάσταση μονόσημων όρων [10]. Η διεργασία αυτή διευκολύνει στο να συνδεθεί η σημασία μιας μονόσημης λέξης με οποιαδήποτε από τις έννοιες μιας πολύσημης λέξης, επιφέροντας έτσι την επιθυμητή σημασιολογική απόκλιση. Ας δούμε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα στο (12):

(12) δημοκρατικός < οπαδός του ΚΚΕ, ΠΑΣΟΚ, ΣΥΝ

Στην περίπτωση αυτή, χρησιμοποιείται ο πολύσημος όρος *δημοκρατικός* με προβολή εκείνης της σημασίας που αναφέρεται στον «οπαδό ενός κόμματος που πιστεύει στις αρχές της δημοκρατίας». Ο νέος όρος αντικαθιστά επάξια τον αρχικό όρο: «οπαδός του Χ κόμματος», χάρη στο γεγονός ότι η συγκεκριμένη σημασία συνδέεται παραδοσιακά με τα κόμματα της αριστεράς στην Ελλάδα, τα οποία ευαγγελίζονται τη δημοκρατία, μέσω του κομμουνισμού, του σοσιαλισμού ή του δημοκρατικού σοσιαλισμού. Παράλληλα, ο όρος αντιδιαστέλλεται προς τον όρο «συντηρητικό» (κόμμα) που παραδοσιακά συνδέεται με πολιτικούς σχηματισμούς που έχουν «παλιές αντιλήψεις» (π.χ. έθνος, ορθοδοξία, οικογένεια, μοναρχία κ.τ.λ.) και συνδέονται με τη «δεξιά».

### 3.2.5 ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΛΟΓΩ ΣΥΝΔΗΛΩΣΗΣ

Η τελευταία περίπτωση μετονομασίας με βάση τις εννοιακές σχέσεις μεταξύ δυο όρων είναι εκείνη η οποία συνδέει με χαλαρότερους δεσμούς δυο λεξήματα τα οποία και εναλλάσσονται μεταξύ τους για να ρυθμίσουν θετικά ή αρνητικά μια συνδήλωση [9], [13], όπως στο (13):



(13) αναπτυσσόμενος κόσμος < υπανάπτυκτος κόσμος

Ο θετικότερος όρος *αναπτυσσόμενος κόσμος* αντικαθιστά τον αρνητικότερο όρο *υπανάπτυκτος κόσμος*, διευθετώντας έτσι θετικά τις αντίστοιχες συνδηλώσεις. Οι αρνητικές συνδηλώσεις του *υπανάπτυκτος*, προφανώς κινητοποιούνται και από το αρνητικό πρόθημα *υπό-*. Ωστόσο, οι δυο όροι δεν έχουν αντωνυμική σχέση μεταξύ τους, αφού το αντώνυμο του *υπανάπτυκτος* είναι *αναπτυγμένος* και όχι *αναπτυσσόμενος*. Εδώ θα μπορούσαμε να πούμε ότι διαφαίνεται μια κάποιου είδους συνωνυμική σχέση μεταξύ τους, αν στηριχθούμε στις κοινές τους συμφράσεις [11].

### 3.3 ΑΛΛΗΓΟΡΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ «ΔΙΠΛΗ ΓΛΩΣΣΑ»

#### 3.3.1 ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΜΕΤΟΝΟΜΑΣΙΕΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ

Η χρήση της μεταφοράς, κατά τη δημιουργία «διπλής γλώσσας», εντάσσεται κι εκείνη στα πλαίσια της χρήσης αλληγορικής γλώσσας, όπως στην περίπτωση των σχημάτων υπερβολής [13], [11], [6].

Στη «διπλή γλώσσα» εντοπίζονται αρκετές περιπτώσεις στις οποίες λέξεις ή εκφράσεις με κυριολεκτική σημασία αντικαθίστανται από άλλες λέξεις ή εκφράσεις που μεταφορικά έχουν παρόμοια σημασία. Αυτά τα στοιχεία μεταφοράς έχουν είτε τη μορφή περιφράσεων είτε τη μορφή απλών μετονομασιών. Ας δούμε το παράδειγμα στο (14):

(14) Operation Iraqi Freedom < Iraqi War  
Επιχείρηση Απελευθέρωσης Πόλεμος του Ιράκ  
του Ιράκ

Με τη χρήση της μεταφορικής περιφράσης *Operation Iraqi Freedom* αντικαθίσταται η φράση *Iraqi War*, λόγω της αρνητικής συνδήλωσής της. Συνήθως, οι φράσεις που αναφέρονται σε πολεμικές, αστυνομικές ή πολιτικές επιχειρήσεις, λαμβάνουν μια μεταφορική ονομασία, είτε για λόγους μη εύκολης αναγνώρισης είτε για παραπληροφόρηση του κοινού, όπως στα παραδείγματα στο (15):

- (15) (α) Επιχείρηση «Σκούπα» = σύλληψη και απέλαση μεταναστών  
(β) Επιχείρηση «Σοκ και Δέος» = απαλλαγή της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ από του κομματικούς μηχανισμούς  
(γ) Επιχείρηση «Μπαρμπαρόσα» = ναζιστική εισβολή στην ΕΣΣΔ  
(δ) Επιχείρηση «Αλεπού της Ερήμου» = καταστροφή της δυνατότητας του Ιράκ για παραγωγή χημικών όπλων  
(ε) Επιχείρηση «Μέρες Μεταμέλειας» = καταστολή της παλαιστινιακής αντίστασης στη Λωρίδα της Γάζας

Η χρήση αλληγορικής γλώσσας στη συγκεκριμένη περίπτωση, πέραν των άλλων, προσδίδει και ειδικότερο κύρος στην πράξη στην οποία αναφέρεται, αφού οι λέξεις ή φράσεις που επιλέγονται φέρουν σημασιακά στοιχεία που μπορεί να έχουν εθνικές, θρησκευτικές, πολιτικές ή άλλες προεκτάσεις.

### 3.3.2 ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΥΠΕΡΒΟΛΗΣ

Ο όρος «υπερβολή» προέρχεται από τη ρητορική και χρησιμοποιείται για να ονομάσει σχήματα που εκφράζουν μεγαλοποιημένα νοήματα, με σκοπό τη δημιουργία έντονων εντυπώσεων και συναισθημάτων [1].

Είναι προφανές ότι τα σχήματα υπερβολής είναι ιδιαίτερα χρήσιμα στη δημιουργία «διπλής γλώσσας», αφού μέσω αυτών παράγονται ιδίως βερμπαλισμοί, οι οποίοι στοχεύουν ακριβώς σε ό,τι και οι υπερβολές, δηλαδή στο να προκαλέσουν εντύπωση. Για το λόγο αυτόν, οι περιφράσεις με χρήση σχημάτων υπερβολής αντιστοιχούν στη «διπλή γλώσσα» σε στοιχεία βερμπαλισμού. Ας δούμε το παράδειγμα στο (16):

(16) pure mechanically separated meat < salvaged meat  
αγνό μηχανικά διαχωρισμένο κρέας < υπόλειμμα κρέατος

Το *υπόλειμμα κρέατος* μετονομάζεται, καθ' υπερβολή, με την περιφραση *μηχανικά διαχωρισμένο κρέας* και μάλιστα *αγνό (!)*, ενώ δεν είναι τίποτε άλλο παρά «αλεσμένα υπολείμματα κρέατος», από διάφορα μέρη ενός ζωικού οργανισμού τα οποία στη φυσική τους μορφή και κατάσταση δεν είναι βρώσιμα (π.χ. χόνδροι, δέρμα, οστά κτλ.). Με άλλα λόγια, η απλή «άλεση των υπολειμμάτων» μετατρέπεται σε «μηχανικό διαχωρισμό», ενώ το αποτέλεσμα της άλεσης θεωρείται «αγνό», ίσως επειδή δεν περιέχει τίποτε άλλο εκτός από υπολείμματα.

### 3.3.3 ΠΕΡΙΦΡΑΣΕΙΣ ΜΕ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΥΡΙΟΛΕΞΙΑΣ

Όπως ανέφερα προηγουμένως, κατά τη δημιουργία «διπλής γλώσσας», είναι σύνηθες οι υπερβολές να αντικαθιστούν τις κυριολεξίες και όχι το αντίστροφο. Ωστόσο, εντοπίζονται ορισμένες περιπτώσεις στις οποίες χρησιμοποιούνται περιγραφικές φράσεις που κυριολεκτούν ως προς την έννοια στην οποία αναφέρονται [9]. Σκοπός χρήσης της κυριολεξίας είναι συνήθως να επιφέρει βελτίωση στη σημασία του αρχικού όρου οπότε και απαντά με τη μορφή περιφράσεων, όπως βλέπουμε στο (17):

(17) στρατιωτικό καθεστώς < δικτατορία, χούντα

Εδώ, οι αρνητικοί όροι *δικτατορία* και *χούντα* έχουν αντικατασταθεί από την κυριολεκτική περιγραφική φράση *στρατιωτικό καθεστώς*, η οποία, ενώ περιγράφει με σαφήνεια ότι

πρόκειται για ένα μη δημοκρατικό καθεστώς που ελέγχεται από το στρατό, αποκτά, αν όχι θετική, τουλάχιστον ουδέτερη συνδήλωση, χάρη στο γεγονός ότι κυριολεκτεί.

## ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Bloomfield, L. 1933. *Language*. New York: Holt.
2. Crystal, D. 1997. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Freeborn, D., P. French and D. Langford. 1993. *Varieties of English*. Houndmills: Plagrove.
4. Halliday, M.A.K. 1966. "Lexis as a Linguistic Level". In C.E.Bazell, J.C.Catford, M.A.K. Halliday and R.H.Robins (eds) *In Memory of J.R.Firth*. London: Longman
5. Holmes, J. 1992. *An Introduction to Sociolinguistics*. London: Longman.
6. Kempson, R. M. 1977. *Semantic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Lutz, W. 1989. *Doublespeak*. New York: Harper & Row
8. Lutz, W. 1996. *The New Doublespeak: Why No One Knows What Anyone's Saying Anymore*. New York: Harper Collins.
9. Lyons, J. 1977a. *Semantics (Volume 1)*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Lyons, J. 1977b. *Semantics (Volume 2)*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Lyons, J. 1995. *Linguistic Semantics: An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Orwell, G. 1949/1989. *Nineteen Eighty-Four*. London: Penguin.
13. Palmer, F. R. 1976. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press
14. Pope, R. 1998. *The English Studies Book: An Introduction to Language, Literature and Culture*. London: Routledge.
15. Καλιόρης, Γ.Μ. 1991. *Η Ξύλινη Γλώσσα: Γλωσσολογικοί, ιστορικοί και ιδεολογικοί προσδιορισμοί του αριστεροκομματικού ιδιώματος*. Αθήνα: Αρμός.
16. Μανδραβέλης, Π. 1993. «Το Λεξικό μιας Νέας Εποχής». *Τύπος της Κυριακής*, Νοέμβριος 1993.
17. Μπαμπινιώτης, Γ. 2000. «Τα Παιχνίδια του Πολιτικού Λόγου». *Το Βήμα*, 2 Απριλίου 2000.
18. Μπαμπινιώτης, Γ. 2002. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
19. Νικολακόπουλος, Δ. 1996. «Η «Ξύλινη Γλώσσα» της Γραφειοκρατίας». *Το Βήμα*, 6 Οκτωβρίου 1996.
20. Τσίτσας, Θ. 2003. «Γλωσσοπλάστες στο Αμερικανικό Πεντάγωνο ... το λεξικό των γερακιών». *Ελευθεροτυπία*, 8 Απριλίου 2003.

Γιώργος Ι. Ξυδόπουλος, Λέκτορας Γλωσσολογίας  
Τμήμα Φιλολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων  
Ιωάννινα 45110  
[gjxydo@cc.uoi.gr](mailto:gjxydo@cc.uoi.gr)